

Ενοποίηση και επανασχεδίαση ανοικτών αστικών χώρων στην περιοχή των Εξαρχείων

Ελένη Πασχάλη*

Αρχιτέκτονας Μηχανικός Δ.Π.Θ
Ανατ.Θράκης 2Α, 62122 Σέρρες –Γκύζη Αθήνα

Μυριούνη Ελεάνα

Αρχιτέκτονας Μηχανικός Δ.Π.Θ
Ανατ.Θράκης 2Α, 62122 Σέρρες –Γκύζη Αθήνα

Τηλ.: +306945040895, Email: eleni_paschali@hotmail.com

ΠΕΡΙΛΗΨΗ: Η σχεδιαστική πρόταση ενοποίησης και ανάπλασης των υπαίθριων και ακάλυπτων χώρων στην περιοχή Εξαρχείων στην Αθήνα αποτελεί αντικείμενο της παρούσας εργασίας. Τα Εξαρχεία είναι μία «κλειστή» οικιστική ενότητα με την έννοια ότι συνορεύει προς όλες τις κατευθύνσεις με ήδη κορεσμένες οικιστικές περιοχές. Η ανάλυση περιλαμβάνει τον εντοπισμό των αστικών κενών της περιοχής και την αποτίμησή τους ανάλογα με τον τύπο, τη θέση τους στο αστικό ιστό και τη χρήση τους στην κοινωνική ζωή της περιοχής. Χρησιμοποιώντας σύγχρονα εργαλεία σχεδιασμού του χώρου ανασυνθέτονται τα αστικά κενά δημιουργώντας ένα ανοικτό δίκτυο, όπου η γραμμικότητα των ροών των πεζών, η δημιουργία χώρων κίνησης ή στάσης μέσω της κατάλληλης φύτευσης, η διαχείριση των κλίσεων και των υψομετρικών διαφορών, οι επιστροφές με «φιλικά» υλικά αναζωογονούν το υποβαθμισμένο περιβάλλον. Οι θεωρίες επανάκτησης των ανοικτών χώρων της πόλης αποκτούν μέσω της συγκεκριμένης σχεδιαστικής παρέμβασης ένα ακόμη ενισχυτικό επιχείρημα. [1].

Λέξεις Κλειδιά: Ανάπλαση Αστικών Υπαίθριων Χώρων, Αστικός Ελεύθερος Χώρος, Αστικά Κενά

ABSTRACT: Unification and re-planning of the open-air urban spaces and urban voids in the area of Exarchia is the main aim of this design proposal. Exarchia is a “closed” built-up neighborhood in the down town of Athens. Firstly the open-spaces are categorized in units and they are valued concerning their type and location in the urban fabric and their contribution in the local social life. The re-planning of these open-spaces is conceived as a process of unification and visual enrichment using elements as: the linearity of flows of pedestrians, movements and axes that go through in each unit, the planting that import axes of movement, the management of bents and hypsometric differences, the way that “is read” the soil, some unexpected views, the material in pedestrian walks etc. We finally assert that redesigning small open urban spaces, as this case study show us, we could improve the physical conformity, social life and urban morphology.

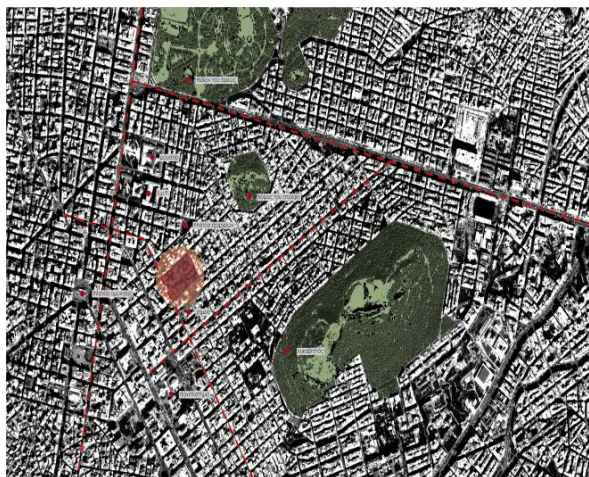
Keywords: Redevelopment, Urban Void, Urban Open- Air Space

I. ΤΑ ΑΣΤΙΚΑ ΚΕΝΑ ΣΕ ΜΙΑ ΠΥΚΝΟΚΑΤΟΙΚΗΜΕΝΗ ΠΕΡΙΟΧΗ

Τι είναι ένας αστικός ελεύθερος χώρος και τι σημαίνει αυτός για τους κατοίκους σε έναν πυκνοδομημένο ιστό; Τι είναι ένα δίκτυο και πως αυτό μπορεί να επεκταθεί; Ως αστικά κενά εκλαμβάνονται οι κενόι χώροι που προκύπτουν από την κατεδάφιση παλαιών κτιρίων που αφέθηκαν στην εγκατάλειψη και την ερείπωση, εγκαταλελειμμένες βιομηχανικές εγκαταστάσεις, περιοχές χωρίς ξεκαθαρισμένο νομικό καθεστώς, αδόμητα οικόπεδα, ακάλυπτοι και δώματα, χώροι αμφιλεγόμενου χαρακτήρα και ασύμβατων χρήσεων, όπως παλιά λιμάνια και αεροδρόμια. [2] Επίσης, αστικές υποδομές όπως τμήματα οδικών αξόνων, παραλιακές ζώνες και ρέματα που δημιουργούν ασυνέχειες του ιστού. Τα αστικά κενά αποτελούν περισσεύματα του ιστού και διασπούν τη συνέχεια της πόλης. Είναι χώροι από τη μια «κενοί» χρήσης, ταυτόχρονα όμως περικλείουν πολλαπλά νοήματα, και ενώ δεν έχουν εμφανή χρήση, πολλές φορές υφίστανται αυθαίρετες χρήσεις από προσωρινούς κατοίκους. Τα αστικά κενά της περιοχής μελέτης, όπως και σε οποιαδήποτε άλλη πυκνοκατοικημένη περιοχή, είναι εξαιρετικά σημαντικά, μπορούν να δώσουν μια ανάσα πρασίνου, αλλά και να δράσουν σαν τοπικοί πυρήνες συγκέντρωσης και επικοινωνίας πράγμα που όλοι ξέρουμε πόσο δύσκολο είναι στην σημερινή πόλη όπου η έννοια της ‘γειτονιάς’ έχει χαθεί και η αποξένωση των ανθρώπων μεγαλώνει. Έτσι ένα κομμάτι κενού χώρου σε μια περιοχή μπορεί να πάρει χρήσεις ‘γειτονιάς’ πολύ αναγκαίες, όπως μπορεί να είναι ένα μικρό γήπεδο αθλοπαιδιών, μια παιδική χαρά κ.λπ..

II. Η ΑΦΟΡΜΗ ΚΑΙ ΟΙ ΣΤΟΧΟΙ

Στης 7 Μαρτίου του 2009 ένα υπαίθριο parking στην συμβολή των οδών Χαριλάου Τρικούπη, Ναυαγίου, και Ζωοδόχου Πηγής καταλαμβάνεται από τους κατοίκους των Εξαρχείων και μετατρέπεται μέσα σε λίγες μέρες σε πάρκο. (χάρτης 1).

Χάρτης 1-Ευρύτερη αναγνώριση της περιοχής

Το οικόπεδο ήταν μια παλιά ιδιοκτησία του Τ.Ε.Ε, που την είχε παραχωρήσει στον Δήμο Αθηναίων λόγω της πλεονεκτικής του θέσης μέσα στον αστικό ιστό, με σκοπό να γίνει πάρκο. Για 19 χρόνια λειτουργούσε ως parking. Πολίτες από τις γύρω περιοχές (και όχι μόνο) μαζί με κατοίκους των Εξαρχείων αποξήλωσαν την επικάλυψη από σκυρόδεμα του parking και φύτευσαν λουλούδια και δέντρα, δημιουργώντας ένα νέο αυτοδιαχειριζόμενο πάρκο. (εικόνα 1-2)

Εικόνα 1- Η σημερινή εικόνα της ευρύτερης περιοχής.

Εικόνα 2- Η σημερινή εικόνα της ευρύτερης περιοχής.

Τα τρία αυτοδιαχειριζόμενα πάρκα της περιοχής: το πάρκο της Ναυαρίνου – το πάρκο της Κύπρου - και το κηπάκι της Τσαμαδού έχουν δημιουργήσει ένα «δίκτυο», όπου οι κάτοικοι και άλλες ομάδες πολιτών οργανώνουν διάφορα δρώμενα. Έτσι έχουν μια παραπάνω σημασία από πάρκα πρασίνου γιατί λειτουργούν και ως πολιτιστικοί και κοινωνικοί χώροι.[3] Σημειώνουμε στο σημείο αυτό ότι ως «δίκτυο» θεωρούμε ένα σύνολο κόμβων που έχουν τον ίδιο σκοπό: επικοινωνούν μεταξύ τους και ανταλλάσσουν πληροφορίες.

Θεωρώντας ότι ακριβώς αυτή η οικειοποίηση του δημόσιου χώρου από τους πολίτες, αποτελεί το πιο ενδιαφέρον στοιχείο των Εξαρχείων, επιλέξαμε την συγκεκριμένη περιοχή ως δοκιμαστήριο των ερευνητικών και σχεδιαστικών μας προσπαθειών. Ιστορικά η περιοχή υποδέχτηκε εσωτερικούς μετανάστες ήδη από το 1840, που έκτισαν εκεί πολυάριθμα αυθαίρετα κτίσματα σε στενά δρομάκια. Γύρω στα 1880 ανεγείρονται στην περιοχή τα πρώτα κτίρια συλλογικής κατοίκησης και μετά το 1920 οικοδομούνται μαζικά οι πρώτες πολυκατοικίες. Η

υπερσυσσώρευση πληθυσμού, η πυκνή δόμηση μαζί με την έλλειψη διαμορφωμένων χώρων, η έλλειψη πρασίνου και καθαριότητας, η κυκλοφοριακή συσσώρευση και η ηχητική ρύπανση, η αδιαφορία για την κίνηση των πεζών και των Α.Μ.Ε.Α., είναι χρόνια προβλήματα των Εξαρχείων. Είναι μια 'γειτονιά' με εξαιρετικά πολλές αντιθέσεις, λίγους αδόμητους χώρους και ελάχιστες δυνατότητες αναπλάσεων. Ο ανασχεδιασμός των υπαίθριων και ανοικτών χώρων εκτιμάται ότι αποτελεί μια τελευταία ευκαιρία βελτίωσης του οικιστικού περιβάλλοντος.

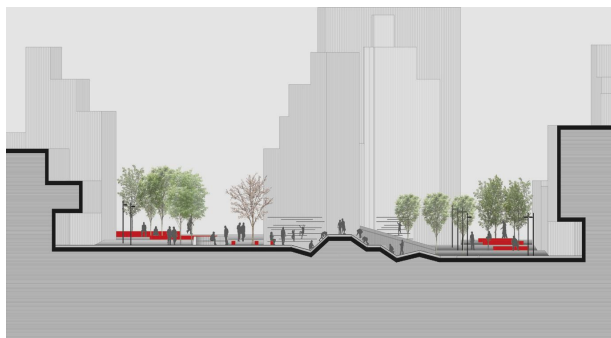
III. Η ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ ΤΩΝ ΑΝΟΙΚΤΩΝ ΧΩΡΩΝ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ

Η υπό μελέτη οικιστική ενότητα οριοθετείται από τις οδούς Ιπποκράτους, Σόλωνος, 28ης Οκτωβρίου και την Λεωφόρο Αλεξάνδρας και αποτελείται από τρεις επιμέρους περιοχές: την Νεάπολη, τα Εξάρχεια και το Μουσείο. Σήμερα έχει καθιερωθεί ολόκληρη η περιοχή Νεάπολη-Εξάρχεια-Μουσείο να ονομάζεται Εξάρχεια. Εσωκλείεται από τους δρόμους Εμμανουήλ Μπενάκη, Σόλωνος, Ζωοδόχου Πηγής και Μεταξά. Οι ενδιαμέσσοι δρόμοι που διασχίζουν την περιοχή, δηλαδή οι οδοί Τζαβέλλα, Μεσολογγίου, Μάνης και Λόντου είναι πεζόδρομοι. Ο μοναδικός αυτοκινητόδρομος ήπιας κυκλοφορίας που διασχίζει την περιοχή είναι η οδός Κωλέττη.

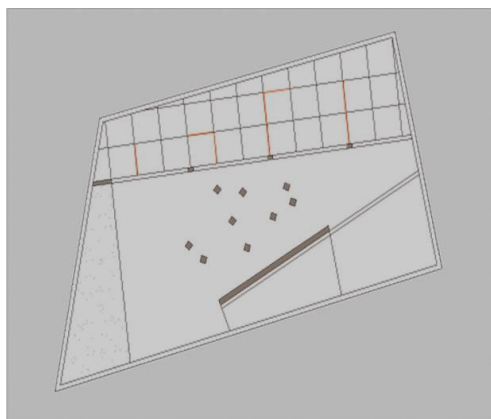
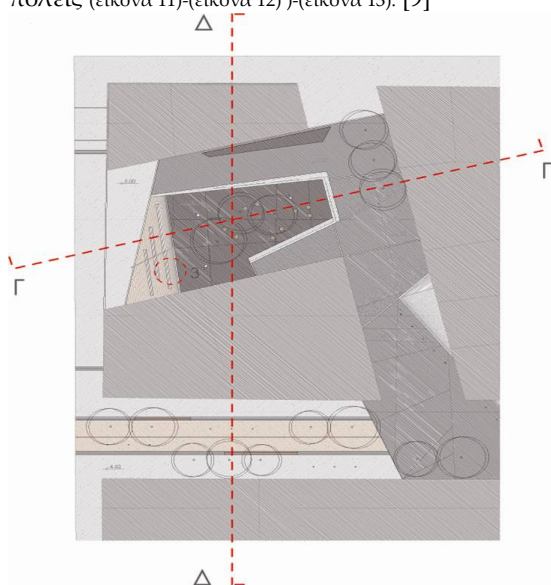
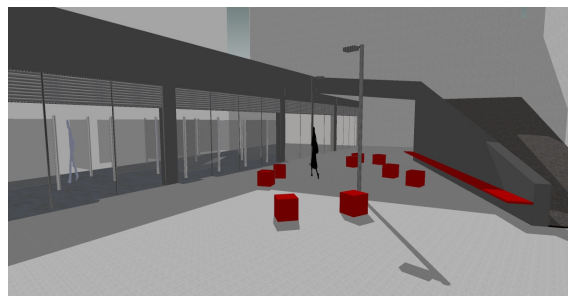
Από τον χάρτη των Εξαρχείων βλέπουμε ότι οι κυριότεροι κενοί χώροι με πράσινο είναι ο λόφος του Στρέφη, η πλατεία Εξαρχείων, το πάρκο μπροστά από το αρχαιολογικό μουσείο, η πλατεία Αργεντινής Δημοκρατίας και το πάρκο της Ναυαρίνου. Τα υπόλοιπα αστικά κενά (μικρά ή μεγάλα) στην πλειοψηφία τους είναι υπαίθρια parking και όλα τα υπόλοιπα είναι χωρίς καμία χρήση. (χάρτης 2) Έτσι τα αστικά κενά: (1) μπορούν να δώσουν μια ανάσα πρασίνου (2) μπορούν να δράσουν σαν τοπικοί πυρήνες συγκέντρωσης και επικοινωνίας (3) μπορούν να υποδεχτούν τοπικές χρήσεις, χρήσεις γειτονιάς.

Εντοπίσαμε τα μικρά αστικά κενά με επιτόπια αυτοψία. Από το πάρκο της Ναυαρίνου και κατηφορίζουμε τον πεζόδρομο της Τζαβέλλα, λίγο πιο κάτω εκεί που συναντά τον πεζόδρομο της Μεσολογγίου, υπάρχει ένα άδειο χωμάτινο οικόπεδο, πρώην parking και σήμερα ένα κενό σκάμμα.

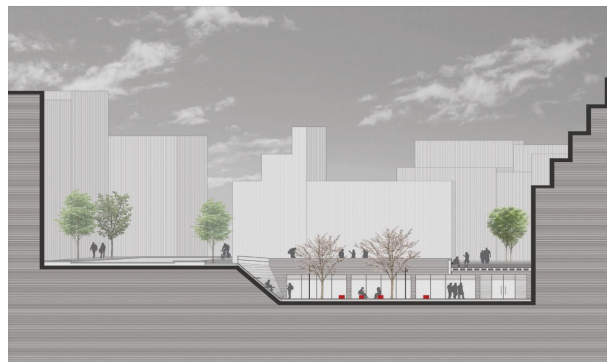
Κατηφορίζουμε την Τζαβέλλα στρίβουμε στην Εμμανουήλ Μπενάκη λίγα μέτρα παρακάτω ένα οικόπεδο κενό που δημιουργεί ένα μεγάλο άνοιγμα προς τον ακάλυπτο χώρο ενός οικοδομικού τετράγωνου, λειτουργεί και αυτό σαν parking. Ανηφορίζουμε την Κωλέττη συναντάμε την συνέχεια του χωμάτινου οικόπεδου, ο πεζόδρομος της Μεσολογγίου συνεχίζεται δεξιά, στις γωνίες υπάρχουν καφετέριες, ένας εκδοτικός οίκος και ένα βιβλιοπωλείο στρίβουμε στο στενάκι της Λόντου

Εικόνα 10 -Τομή Β-Β' 2^{ου} οικοπέδου, χώρος παιχνιδιού.

Οικόπεδο 3. Τέλος το στεγασμένο τμήμα των δημιουργικών εργαστηρίων είναι ένας υπόσκαφος χώρος, που βρίσκεται κάτω από την επιφάνεια της γης. Εσωτερικά έχουμε προβλέψει ο χώρος αυτός να μπορεί να μεταβάλλεται αναλόγως με τις ανάγκες του εργαστηρίου, είτε της λειτουργίας που μπορεί να πάρει σαν κτίριο. Έτσι ένας κάναβος με ενσωματωμένες ράγες εμπεριέχει πάνελ (εικόνα...) που μετακινούνται ώστε να προσφέρουν την επιθυμητή κάθε φορά κάτοψη. Η υποβαθμισμένη σήμερα αυλή μετατρέπεται μετά την ανάπλαση σε χώρο εκτόνωσης και δημιουργίας, κατ' αναλογία αντιστοίχων επεμβάσεων σε μεγάλες ευρωπαϊκές πόλεις (εικόνα 11)-(εικόνα 12) -(εικόνα 13). [9]

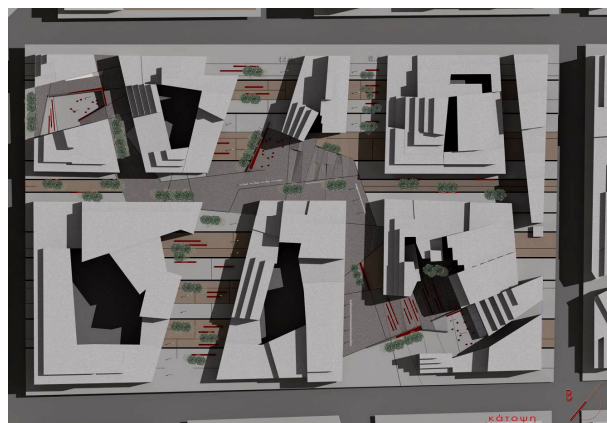
Εικόνα 11-12 - Κάτοψη 3^{ου} οικοπέδου, χώρος εκθέσεων & σεμιναρίων.

Εικόνα 13- Τριδιάστατη απεικόνιση πανέλων, χώρος εκθέσεων & σεμιναρίων.

Εικόνα 12 - Τομή Γ-Γ' 3^{ου} οικοπέδου, χώρος εκθέσεων & σεμιναρίων.

V. ΤΟ ΔΗΜΙΟΥΡΓΟΥΜΕΝΟ ΔΙΚΤΥΟ ΑΝΟΙΚΤΩΝ ΧΩΡΩΝ

Η πεζοδρόμηση της Κωλέττη καθώς και η ενοποίηση των τριών ακάλυπτων χώρων που προτείνεται στοχεύει στην ανάκτηση «χαμένων» χώρων, στην ενίσχυση της ταυτότητας της περιοχής και στην ανάδειξη της έννοιας της οικιστικής ενότητας/γειτονιάς. Η σχεδιαστική προσέγγιση λαμβάνει υπό της και θέματα αστικής οικολογίας, που μπορούν να οδηγήσουν σε ένα συμβιωτικό μοντέλο πόλης και φύσης, στην χρήση πράσινων τεχνολογιών και φιλικών υλικών. (εικόνα 13).

Εικόνα 13 - Κάτοψη όλων των οικοπέδων,

Συνολικά δεν φανταζόμαστε οι χώροι να λειτουργούν αυστηρά για έναν μονάχα σκοπό, αλλά να προσαρμόζονται στις ανάγκες των κατοίκων και να εκπληρώνουν πολλαπλά σενάρια. Στους πεζοδρόμους έχουμε τοποθετήσει εστίες πρασίνου και καθιστικών. Με τις λωρίδες (σε ένα σύστημα που θυμίζει barcode) χωρίζονται οι δρόμοι σε υποενότητες,

εναλλασσόμενες με πατημένο χώμα-γκαζόν και βιομηχανικό δάπεδο. Στις περιοχές όπου υπάρχει πατημένο χώμα έχουν τοποθετηθεί τα περισσότερα παγκάκια και δέντρα δίνοντας έτσι μια πιο φυσική αίσθηση μέσα στον χώρο, έναν χώρο που μπορούν να παίξουν τα παιδιά και να κάτσουν χαλαρά κάτω από μια σκιά οι άνθρωποι.

Εικόνες 14 - Τρισδιάστατες απεικονίσεις των οικοπέδων

Σε όλη την περιοχή έχει γίνει μελέτη ηλιασμού-σκιασμού και έχουν τοποθετηθεί σε ανάλογες τοποθεσίες δέντρα για τον βέλτιστο σκιασμό. Τα δέντρα είναι άλλοτε ψηλόκορμα για να μην παρεμποδίζουν την θέα και άλλοτε φυλλοβόλα ώστε τους χειμερινούς μήνες ο ήλιος να περνά ενώ το καλοκαίρι να προσφέρει σκιασμό. Η πορεία έχει προβλεφθεί από *tartan*, υλικό που χαρακτηρίζεται από υψηλό εφελκυσμό, μεγάλη αντοχή στην τριβή, τις καιρικές συνθήκες και τη γήρανση. Υλικό που διατηρεί την ελαστικότητά του ακόμα και σε θερμοκρασίες κάτω του μηδενός, δεν φθείρεται εύκολα δεν κρατά το νερό και ενδείκνυται για χώρους παιχνιδιού.

Σημειώνουμε ότι για την οπτικοποίηση της πρότασης ως σχεδιαστικά εργαλεία χρησιμοποιήθηκαν το Autocad (για τις κατόψεις των χώρων) σε συνδυασμό με το Photoshop και το Corel για την τελική παρουσίαση. Οι τρισδιάστατες απεικονίσεις έγιναν στο 3D STUDIO MAX (δημιουργήθηκαν και video στο PREMIER+CINEMA).

Συμπερασματικά θα λέγαμε ότι μέσα από την συγκεκριμένη σχεδιαστική πρόταση διαφαίνεται ότι ακόμη και οι μικροί ελεύθεροι χώροι σε μια πυκνοδομημένη περιοχή μπορούν να συγκροτήσουν ένα δίκτυο σύνδεσης και όχι αποκοπής του αστικού ιστού. Η καθημερινότητα επομένως της Αθήνας, όπως την έχουμε συνηθίσει, μπορεί να αλλάξει, μέσω ενός οικολογικού επανασχεδιασμού (με πεζοδρόμια, ποδηλατοδρόμους, πράσινο, φιλικά υλικά πλακόστρωσης), βελτίωσης του μικροκλίματος και ενίσχυσης της κοινωνικής ζωής [10]. Το προτεινόμενο σχέδιο ενοποίησης ανοικτών χώρων και ανάπλασης στην περιοχή Εξαρχείων μπορεί να συνδεθεί με ανάλογα σχέδια στις όμορες περιοχές αλλά και στην ευρύτερη πρωτεύουσα προσφέροντας χωρική «ανακούφιση», περιβαλλοντική αναβάθμιση και κοινωνική εκτόνωση.

Σημείωση: Η παρούσα εργασία αποτελεί περαιτέρω επεξεργασία διπλωματικής εργασίας που παρουσιάστηκε στο τμήμα Αρχιτεκτόνων στο ΔΠΘ (1.Συντονιστής-επιβλέπων καθηγητής Δ. Πολυχρονόπουλος, 2.Π.Νικηφορίδης, 3.Π.Γκούλιαρης) και αναρτήθηκε στο ηλεκτρονικό περιοδικό Greek Architects.gr(5-03-2011)

VI. ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- [1] <http://www.google.com/earth/index.html>
- [2] Σημειώσεις από διαλέξεις φοιτητών του Δ.Π.Θ , περιεχόμενων κενών και υπαίθριων χώρων.
- [3] Αραβαντινός Α. (1997), *Πολοδομικός Σχεδιασμός, για μια βιώσιμη ανάπτυξη*, Αθήνα 1997.
- Αραβαντινός, Α.-Κοσμάκη Π. (1988), *Υπαίθριοι χώροι στην πόλη*, Ε.Μ.Π., Αθήνα
- [4] John Cunningham, Architects, Landworks Studio, Office DA "Court Square Garden, Boston, MA, Usa 2003". in Alex Sanchez Vidiella (edit.), *The sourcebook of Contemporary Landscape Design* by Collins Design and Loft Publications: 2008, pp.568-573
- [5] Παπαδόπουλος Α. (2001), *Μετασχηματισμοί του αστικού τοπίου*, εκδόσεις Λιβάνη: Αθήνα, σελ. 760
- [6] Σχεδιασμοί τοπίου αστικών υπαίθριων χώρων, τμήμα Αρχιτεκτόνων Αριστοτελείου Πανεπιστημίου, Θεσσαλονίκη 2008-2009.
- [7] Guallart architects/Barcelona, Spain, "Vinarow Microcoasts", 2006, www.guallart.com.
- [8] Plot=Big=Jds/ Copenhagen, Denmark "Maritime youth House", 2004, www.big.dk.
- [9] De Amicis, Architect, "Incontro Tra I Popoli Square. Settimo Milanese, Italy 2003" in Alex Sanchez Vidiella (edit.), *The sourcebook of Contemporary Landscape Design*, Collins Design and Loft Publications: 2008, pp. 480-485
- [10] Alex Sanchez Vidiella (edit.), *The sourcebook of Contemporary Landscape Design*, Collins Design and Loft Publications: 2008 (www.edaw.com)

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ

Πασχάλη Ελένη, Αρχιτέκτων Μηχανικός Δ.Π.Θ,
Α.Μ:127450, Λαζάρου Κούση 2, 62122 Σέρρες
E-mail: eleni_paschali@hotmail.com
Μυριούνη Ελεάνα, Αρχιτέκτων Μηχανικός Δ.Π.Θ
Γκύζη Αθήνα
Email: e_myriouni@hotmail.com

Χωρογραφίες/ Τόμος 2/ Αρ 1/ 2011 – σελ 49-54